

<https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series14.2022.28.02>
УДК: 378.016:78

Козир А. В., Дуб'юк Н. М.

Аксіологічна концепція мистецького навчання студентів факультетів мистецтв

У статті розкритті особливості аксіологічної концепції мистецького навчання майбутніх учителів музичного мистецтва. Розглянуті можливості широкого використання аксіологічної концепції у навчально-виховному процесі студентів факультетів мистецтв завдяки спрямуванню змісту, форм та методів на формування їхньої якісної професійної підготовленості до продуктивної діяльності з учнями на засадах органічної системи ціннісних орієнтацій. З'ясовано, що ціннісне ставлення в процесі засвоєння мистецтва є підґрунтям підготовки особистості до співтворчості. Адже основу осягнення цього процесу складає розуміння ціннісного ставлення до творів мистецтва як характерної ознаки творчої активності особистості, що й складає основу реалізації суб'єктно-об'єктних відносин у практичній діяльності. Виокремлено, що художньо-музичні цінності є результатом духовного опанування особистістю творів мистецтва, усвідомлення їх змісту, естетичної форми, здійснення глибокого музично-педагогічного аналізу мистецьких творів.

Ключові слова: майбутні вчителі музичного мистецтва, аксіологічна концепція, фахове навчання, професійна підготовка, теорія цінностей.

Вступ. Проблеми сучасної мистецької освіти доцільно розглядати під кутом ціннісного ставлення студентів факультетів мистецтв до сприйняття творів музичного мистецтва, до аксіологічної їх сутності. Предметно-структурний аналіз досліджуваного феномена вмотивовує конкретизацію сутності та змісту аксіологічної концепції фахового навчання майбутніх учителів музичного мистецтва. Адже якісна професійна підготовка студентів факультетів мистецтв проявляється у високому рівні розвитку їхніх знань, умінь, навичок, важливих фахових здібностей та якостей, які й забезпечують її успіх продуктивної діяльності, що і є необхідною складовою аксіологічного розвитку майбутніх учителів музичного мистецтва у практичній роботі. Вирішення проблеми ефективного аксіологічного розвитку майбутніх учителів музичного мистецтва щільно пов'язано з мірою розвитку їхнього професіоналізму та ефективності виконання продуктивної діяльності з учнями [10]. Саме тому за своїм змістовим наповненням парадигмального значення набуває аксіологічна концепція навчання, що дозволяє розв'язати нагальні завдання у сфері мистецької освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми готовності майбутніх учителів до аксіологічного зростання у професійній діяльності присвятили свої дослідження: А.Алексюк, О.Асмолов, І.Бех, С.Гончаренко, І.Зязюн, С.Ковальова, Г.Костюк, В.Орлов, О.Рудницька, Г.Сагач, В.Сластьонін, В.Шульгіна, О.Савченко та ін. Розкриттю методологічних та теоретико-методичних засад підготовки майбутніх учителів мистецьких і загальнопедагогічних дисциплін до вирішення традиційних і оригінальних завдань, присвятили свої роботи: А.Болгарський, Н.Гузій, І.Глазунова, О.Єременко, К.Завалко, Ж.Карташова, А.Козир, В.Лабунець, Л.Масол, О.Олексюк, Г.Падалка, Є.Проворова, Т.Рейзенкінд, О.Ростовський, О.Рудницька, О.Отіч, С.Сисоева, Т.Танько, М.Ткач, О.Шевнюк, Г.Шевченко, О.Щолокова та ін. [2; 5; 6; 8; 9; 10; 12; 13; 14; 15; 16].

Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування аксіологічної концепції фахового навчання студентів факультетів мистецтв. Адже широке використання аксіологічної концепції у навчально-виховному процесі майбутніх учителів

музичного мистецтва дозволяє спрямувати його зміст, форми та методи на формування якісної професійної підготовленості до продуктивної діяльності з учнями на основі організаційно-методичної системи ціннісно-смыслових орієнтацій. Відповідно цьому, художньо-музичні цінності є результатом духовного опанування особистістю творами мистецтва, усвідомлення їх змісту, естетичної форми, здійснення глибокого музично-педагогічного аналізу творів мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Аксиологічна концепція мистецького навчання полягає у вивченні «цінностей, їх ієрархії та системи» [8, 24], основними ознаками якої є глибоке розуміння природи цінностей, їх загальна значимість. Це дозволяє більш глибоко розкрити значення особистісних цінностей вчителя музичного мистецтва як стрижня його особистості, яка забезпечує можливість орієнтації на її аксиологічне становлення (А.Алексюк, О.Асмолов, І.Бех, І.Зязюн, Д.Леонтьєв, О.Олексюк та ін.) [2; 5; 6; 9]. У зв'язку з цим, особливого значення набуває роль ціннісних орієнтацій та ціннісних взаємовідносин у процесі підготовки студентів факультетів мистецтв до фахової діяльності. Адже професійна підготовка студентів спрямовується на майбутню музично-педагогічну діяльність, у процесі якої формування професійних знань та вмінь у значній мірі залежить від особистісного ставлення до мистецтва. І саме в цьому процесі роль механізму взаємного зв'язку виконує аксиологічний (ціннісний) фактор. У системі наукового пошуку існує погляд, що ціннісне ставлення в процесі засвоєння мистецтва є підґрунтям підготовки особистості до співтворчості. Основу осягнення цього процесу складає розуміння ціннісного ставлення до творів мистецтва як характерної ознаки творчої активності особистості, що і є основою реалізації суб'єктно-об'єктних відносин у практичній діяльності.

Доречно підкреслити, що поняття «концепція» в педагогічній науці об'єднує систему поглядів, яка визначає розуміння явищ і процесів, об'єднаних «фундаментальним задумом, провідною ідеєю» [8, 238]. З цієї позиції доцільно розглядати аксиологічну концепцію як теорію цінностей, що з'ясовує й досліджує якості та властивості предметів, явищ, процесів, які здатні задовольняти потреби, інтереси й бажання людей. Центральною складовою аксиологічної концепції доцільно вважати вивчення природи і можливості оцінок й оціночних суджень: співвідношення у них елементів абсолютного й відносного, об'єктивного та суб'єктивного, питання про критерії такого оцінювання, а також розрізнення й умови співвідношення різних систем цінностей.

З цієї позиції необхідно висвітлити думки О.Асмолова щодо значення ціннісного підходу, в якому виокремлено наступну формулу «Індивідом народжуються. Особистістю стають. Індивідуальність відстоюють». Науковець зазначає, що відстоювання людиною своїх мотивів і цінностей здійснюється як самореалізація індивідуальності, що призводить до подальшого розвитку даної культури або до породження форм і продуктів іншої культури, котрі виникають під час перетворення дійсності. Смыслова установка, яка включає ескіз майбутньої діяльності, може фіксуватися, існувати в латентній потенційній формі протягом тривалого часу і актуалізуватися, обумовлюючи найбільш стійкі способи поведінки, у відповідній їй ситуації. Саме смыслова установка визначає наприкінці стійкість і спрямованість діяльності індивідуальності, її вчинки і дії. О.Асмолов проголошує, що «перетворення особистісного смыслу в систему опредмечуваних у світі культури значень – остання інстанція на шляху руху від індивідуальної свідомості особистості до продуктів її діяльності». Інакше кажучи – в ході життя накреслюється перехід від

режиму «вживання», засвоєння культури – до режиму конструювання різних соціальних світів [5].

Слід зазначити, що аксіологія розглядає людину як вищу цінність суспільства, окрім того, дозволяє розкривати значення особистісних цінностей як стрижня людини, уможлиблюючи досягнення високого рівня професіоналізму і акмеорієнтованих самозмін, а також відстежує роль ціннісних орієнтацій і ціннісних відношень в процесі саморозвитку людини і соціуму. Розглядаючи з аксіологічної позиції питання виховання гуманістичного типу особистості майбутнього вчителя, С.Вітвіцька, наголошує, що найважливішим має стати не «стільки набуті знання, уміння та навички, скільки усвідомлення й прийняття кожним студентом гуманістичних ідеалів, прагнення до постійного самовдосконалення» [7, 67].

З позиції філософських досліджень (В.Андрущенко, В.Лутак та ін.) цінності виступають ключовими орієнтирами існування і життєдіяльності індивіда і суспільства, виражають внутрішній код, шифр усієї повноти інформації про суб'єкт, що вноситься у світ, виражаючи його прагнення до присутності, розкриття і удосконалення власної природи. Тому цінності мають три взаємопідсилюючих внутрішніх рівні: значущість, смисл і переживання. Значущості набувають ті об'єкти, які в більшому ступені сприяють закріпленню або удосконаленню буття особистості. Людина, високо оцінюючи об'єкти зовнішньої реальності, пов'язує своє існування з їх досягненням і надбанням. Цінність як відношення і міра досконалості є ідеальним феноменом, водночас цінність – наслідок буття, присутності в тій чи іншій якості з певними потенціями, що чекають розкриття за контактів з іншими об'єктами [3].

Ціннісний підхід у роботах Л.Анциферової спрямовано на виявлення алгоритму взаємодії індивіда і групи на основі цінностей. Авторка говорить про гармонічну взаємодію чи протидію, яка може виникнути в результаті неспівпадіння між бажаним і досягнутим, між теоретично знаними ідеалами та цінностями особистості/групи, і тими, які вже перетворилися на справжні мотиви, інтеріоризувалися. Дослідниця відмічає, що спонукувана значущими цінностями індивідуальність відстоює не лише те, щоб вони зовні визнавалися групою, але і прагне того, щоб цінності реально спонукали до спільної діяльності[4]. Автор наголошує, що відстоюючи цінності, індивідуальність задає зону найближчого розвитку культури, тому саме цей момент є сутнісним для організації процесу формування аксіологічної культури вчителів музичного мистецтва, при цьому враховуючи особливості необхідної в майбутній професійній діяльності керівницькі риси, здатність до координації роботи вихованців. Схожі позиції щодо вищевикладеної ідеї простежуються у роботі В.Петровського, котрий інтерпретує «перетворення» та «особистісні вклади», які особистість своїми діями вводить у смислову сферу інших людей і культури, до продуктивних проявів особистості як суб'єкта діяльності. Він наголошує, що продуктом першого окресленого кола проявів індивідуальності є, перш за все, перетворення себе самого, а до продуктів другого кола проявів відносить перетворення інших. Зважаючи на специфіку майбутньої педагогічної діяльності, а також особливості вокально-хорового навчання майбутніх учителів музики, дане спостереження є ціннісним для урахування його в процесі формування аксіологічної культури [16].

Дослідження І.Ісаєва, орієнтоване на висвітлення професійно-педагогічної культури викладача, конденсує смисл професійної діяльності педагога у визначенні співвідношення привласнення (суб'єктивації) і віддачі, створенні (об'єктивації) цінностей-цілей, пов'язаних з ними цінностей-засобів і цінностей-знань. Згідно

розмірковувань педагога, це детермінується системою цінностей-відношень викладача до себе, до своєї діяльності, студентів, колег, тощо, і від його професійної позиції. Автор, зокрема, спостерігає зміну відношення до професійної діяльності як засобу самовираження, в залежності від того, яких результатів досягає у ній викладач, наскільки задовольняються адекватні їй потреби. Відтак, важливе місце, на думку дослідника, займає визнання суспільством і, власне, спеціалістом значущості своєї праці та її престиж, що детермінує особистісне відношення до конкретних учасників педагогічного процесу. Особливе місце в системі цінностей займають також цінності-якості, що розкривають особистісний потенціал викладача, його сутнісні та професійні сили. Виявлення якостей здійснюється на основі двостороннього зв'язку особистості і професійної діяльності: професійно-педагогічна діяльність має свої особливості, що набувають форму вимог до особистості викладача, в той же час, викладач мобілізує свою активність, будує і перетворює діяльність, виступаючи її суб'єктом, підлаштовуючим свої індивідуальні особливості до завдань професійно-педагогічної діяльності. Також «в процесі педагогічної діяльності оновлюються цінності, удосконалюються зразки культури педагога, змінюються її якісні та кількісні характеристики. Володіння системою способів і прийомів, складаючих технологію педагогічної діяльності, є показником сформованої педагогічної культури» [16].

Виокремлюючи аксіологічний сегмент у професійно-педагогічній культурі вчителя, який постає відносно стійким орієнтиром, охоплюючим переплетення загальнолюдських і особистісних цінностей в палітрі педагогічних цінностей, В.Сластьонин [16, 41] інтерпретує його через утворення сукупності педагогічних цінностей, котрі фіксуються як відображення суспільної свідомості у вигляді специфічних образів і уявлень, якими оволодіває вчитель, суб'єктивуючи їх. Рівень сприйняття і суб'єктивізації педагогічних цінностей, на його думку, визначається багатством особистості, спрямованістю професійної діяльності, самосвідомістю, відображаючи внутрішній світ. Наскільки особистість привласнить педагогічні цінності, встановлюючи факт її значущості для себе, унаочнюється у результатах власної діяльності, а також через співставлення її діяльності з діяльністю інших. Суттєвим, на наш погляд, в міркуваннях В.Сластьонина є те, що образи індивідуальної педагогічної свідомості можуть співпадати, або не співпадати з напрацьованими у суспільстві уявленнями про зміст, цілі, суб'єкт та об'єкт педагогічної діяльності та інші складові, оскільки даний процес не має кінцевої точки, він триває постійно через оцінку, переосмислення, встановлення цінностей, перенесення відомих ідей і технологій в нові умови. З огляду на це, формування аксіологічної культури має включати здатність майбутнього вчителя музики у старому, відомому розгледіти нове, гідно його оцінюючи. Автор справедливо стверджує, що культура завжди розрахована на адресата, на діалог, а її «засвоєння» є процесом особистісного відкриття, створення світу культури у собі, співпереживання і співтворчості, де кожен надбаний елемент культури не перекреслюється, не заперечує попередній пласт культури» [16].

У роботах О.Рудницької, ціннісний підхід дозволяє висвітлити внутрішню і зовнішню культуру особистості. Дослідниця фокусує свої думки на тому, що «кожен індивід живе і діє в умовах культури, а культура наповнює собою індивіда. У такій взаємодії з культурою людина виступає об'єктом її впливу, носієм культурних цінностей та суб'єктом культурної творчості» [15, 41]. Згідно зазначеному, культура у цінностях сприймається як зразок, що виявляється назовні і ототожнюється з

такими якостями особистості як освіченість та інтелігентність, на який має орієнтуватися майбутній вчитель музики, а внутрішня культура особистості позначається у інтеріоризованих цінностях як духовних еталонах та ідеалах людини.

З позиції аксіологічної концепції до формування фахової підготовленості студентів факультетів мистецтв основними орієнтирами визначено: цінності, що пов'язані з утвердженням своєї ролі й значення в соціальному та професійному середовищі; підвищення престижу професії вчителя музичного мистецтва в загальноосвітній школі; створення сприятливих можливостей для сугестивно-особистісного впливу на духовний розвиток учнів засобами свого предмету; творче вдосконалення змісту, форм, методів музичного навчання та виховання школярів. Доцільно також враховувати цінності, які задовольняють прагматичні потреби, а саме: заробітна платня; зручний режим роботи; постійна відпустка влітку; цінності, які задовольняють потребу в спілкуванні (вихованість, толерантність, уміння зрозуміти іншу думку, гарні манери); цінності стосунків, що забезпечують педагогу доцільну побудову ефективного педагогічного процесу і взаємозв'язок усіх його суб'єктів (діалогове спілкування, партнерство, творча співпраця з учнями); цінності, які орієнтують на саморозвиток творчої індивідуальності вчителя музики, його професійно-педагогічного самовдосконалення (розвиток творчих, фахово-педагогічних і музичних здібностей).

Важливими є цінності пов'язані з самореалізацією вчителя музичного мистецтва в педагогічній діяльності, а саме: творчий характер професії, захопленість нею, широкі можливості для виявлення власного ціннісного ставлення до музичного мистецтва, спрямовані на пошуки доцільної узгодженості власних професійних домагань і можливостей, очікувань, інтересів суб'єктів навчально-виховного процесу. У наш час не випадковим є повернення до національно-культурних традицій минулого. Це, перш за все, пов'язано з оновленням суспільства, реформуванням освіти, з переоцінкою спадщини попередніх поколінь й прагненням до духовного очищення.

Сутність та зміст аксіологічної концепції може бути розкритим через систему принципів, до яких належать: «рівноправність усіх філософських поглядів у межах єдиної гуманістичної системи цінностей (при збереженні різноманітності їх культурних і етнічних особливостей); рівнозначність традицій і творчості, визнання необхідності вивчення і використання учинь минулого і можливості відкриття в теперішньому та майбутньому; екзистенціальна рівність людей, соціокультурний прагматизм замість суперечок про підґрунтя цінностей; діалог замість байдужості чи взаємного заперечення» [11, 38].

Отже, проведений аналіз дозволив засвідчити, що дослідницьке завдання у сфері мистецької освіти передбачає вибір теоретико-методологічної стратегії, яка втілюється в аксіологічній концепції, яка охоплює підходи до пізнання. Адже дослідницька діяльність є, певною мірою, самостійним пошуком вирішення поставлених проблем і припускає наявність проблеми і виконання всієї послідовності пошукових дій, необхідних для її вирішення.

У **висновках** доцільно зазначити, що поняття «концепція» в педагогічній науці об'єднує систему поглядів, яка визначає розуміння явищ і процесів, об'єднаних «фундаментальним задумом, провідною ідеєю» [8, 238]. З цієї позиції слід розглядати аксіологічну концепцію як теорію цінностей, що з'ясовує й досліджує якості та властивості предметів, явищ, процесів, які здатні задовольняти потреби, інтереси й бажання людей. Центральною складовою аксіологічної концепції доречно вважати

вивчення природи і можливостей оцінок й оціночних суджень: співвідношення у них елементів абсолютного й відносного, об'єктивного та суб'єктивного, питання про критерії такого оцінювання, а також розрізнення й умови співвідношення різних систем цінностей. Запропонована аксіологічна концепція дає змогу визначити стратегію вирішення нагальних проблем мистецької освіти, встановити їх ієрархію. Такий підхід уможливорює формування якісної фахової підготовки вчителів музичного мистецтва у процесі особистісного професійного становлення в системі мистецької освіти.

Література:

1. Авдієвський А.Т. (1996), Формування особистості на ґрунті національно-культурного відродження. Мистецтво у школі: зб. ст., упор. І.М.Гадалова. К.: УДПУ. Вип. I. С. 80-83.
2. Алексюк А.М. (1998), Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник для студ. і викл. вищ. навч. закл. К.: Либідь, 1998. 558, [1] с.
3. Андрущенко В.П. (2004), Про концептуальні засади філософії освіти. Нова парадигма: альманах наук. праць. К., НПУ імені М.П. Драгоманова. Вип. 36. С. 8-20.
4. Анциферова Л.И. (1974), Развитие и современное состояние зарубежной психологии. М. С. 34-54.
5. Асмолов А.Г. (2001), Психология личности: Принципы общепсихологического анализа. М.: Смысл. 416 с.
6. Бех І.Д. (2018), Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ-Чернівці: «Букрек». 320с.
7. Вітвітьська С.С. (2015), Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. Креативна педагогіка. №10. С. 63-67.
8. Гончаренко С.У. (2011), Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-ге. Рівне: Волинські обереги. 552 с.
9. Зязюн І.А., Сагач Г.М. (1997), Краса педагогічної дії: навч. посіб. для вчителів, аспірант., студ. К.: Українсько-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. 302, [1] с.
10. Kozyr A., Labunets V., Pankiv L., Liming W., Geyang Zh.: (2020), Methodological Aspects of Modernization of Professional Training of Future Music Teachers. Utopia y Praxis Latinoamericana. Revista Internacional de Filosofia y Teoria Social. Universidad del Zulia-Venezuela. Vol. 25. 2020. pp. 370-377.
11. Мойсеюк Н.Є. (2001), Педагогіка:навч. посіб. 3-є вид., допов. К. : ВАТ «КДНК». 608 с.
12. Костюк Г.С. (1989), Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К. : Рад. школа. 608 с.
13. Орлов В.Ф. (2003), Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: монографія за заг. ред. І.А. Зязюна. К. : Наукова думка. 262 с.
14. Падалка Г.М. (2008), Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ : Освіта України. 274 с.
15. Рудницька О.П. (2005), Педагогіка загальна та мистецька: навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга Богдан. 360 с.
16. Слассетін В.А. (2000), Педагогіка: учеб. пособ. для студ. пед. учебн. заведений. В.А. Слассетін, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко. М. 423 с.
17. Navickienyo L.(2001), Emocinio Imitavito Metodas. Vilnius, 2001. 128 p.
18. Ruskowski J., Gornics E., Zurek M. (2004), Leksykon integracji europejskiej. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN. 636 s.
19. SengeP. (1990), The Fifth Discipline, NewYork, Doubleday. P. 95-146.
20. Willoyby D. (1996), The World of Musik. Third ed. Boston : MacGraw-Hill. 381 p.

Про авторів:

Козир Алла Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування НПУ імені М.П. Драгоманова. <https://orcid.org/0000-0002-7138-6874>

Дуб'юк Наталія Миколаївна, кандидат педагогічних наук, учитель музичного мистецтва Комунального закладу загальної середньої освіти «Луцький ліцей №4 імені Модеста Левицького Луцької міської ради». <https://orcid.org/0000-0001-0459-1291>

Kozyr A.V., Dubiuk N.M.

Axiological concept of artistic education of students of art faculties

The purpose of this publication is the theoretical and methodological substantiation of the axiological concept of professional training of students of the faculties of arts. It is advisable to consider the problems of modern art education from the angle of the value attitude of students of the faculties of arts to the perception of works of musical art in their axiological essence. The subject-structural analysis of the studied phenomenon determines the specification of the essence and content of the axiological concept of professional training of future music teachers. Solving the problem of effective axiological development of future music teachers is closely related to the degree of development of their professionalism and the effectiveness of performing productive activities of the students. That is why the axiological concept of education acquires a paradigmatic significance in terms of its content, which allows solving urgent tasks in the field of art education. The article reveals the features of the axiological concept of artistic training of future music teachers. The possibilities of wide use of the axiological concept in the educational process of future teachers of musical art have been revealed due to the direction of its content, forms and methods to the formation of high-quality professional preparation for productive activities with students based on the organic system of value orientations. It has been found that the value attitude in the process of mastering art is the basis for preparing an individual for co-creation. The basis of the understanding of this process is the understanding of the value attitude towards works of art as a characteristic feature of the creative activity of an individual, which is the basis of the implementation of subject-object relations in practical activity. It is distinguished that artistic and musical values are the result of spiritual mastery of the personality by works of art, awareness of their content, aesthetic form, implementation of a deep musical and pedagogical analysis of works of art.

Keywords: future music teachers, axiological concept, professional training, theory of values.

References:

1. Avdievskiy A.T. (1996), Formation of personality on the basis of national and cultural revival. Art at school: collection of art, emphasis. I.M. Gadalov. K.: UDPU. Vol. IS 80-83.
2. Aleksyuk A.M. (1998), Pedagogy of higher education of Ukraine. History. Theory: textbook for students. and off higher education closing K.: Lybid, 1998. 558, [1] p.
3. Andrushchenko V.P. (2004), On the conceptual foundations of the philosophy of education. New Paradigm: Science Almanac. works. Kyiv : NPU named after M.P. Dragomanov. Vol. 36. P. 8-20.
4. Antsiferova L.I. (1974), Development and contemporary state of foreign psychology. M. S. 34-54.
5. Asmolov A.G. (2001), Personality psychology: Principles of general psychological analysis. M.: Meaning. 416 p.
6. Beh I.D. (2018), Personality on the Path to Spiritual Values: A Monograph. Kyiv-Chernivtsi: "Bukrek". 320 p.
7. Vitvitska S.S. (2015), Axiological approach to the education of the personality of the future teacher. Creative pedagogy. No. 10. P. 63-67.
8. Honcharenko S.U. (2011), Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary. 2nd ed. Rivne. 552 p.
9. Zyazyun I.A., Sagach H.M. (1997), The beauty of pedagogical action: teaching. manual for teachers, graduate students, students. K.: Ukrainian-Finnish Institute of Management and Business, 1997. 302 p.
10. Kozyr A., Labunets V., Pankiv L., Liming W., Geyang Zh.: (2020), Methodological Aspects of Modernization of Professional Training of Future Music Teachers. Utopia y Praxis Latinoamericana. Revista Internacional de Filosofia y Teoria Social. Universidad del Zulia-Venezuela. Vol. 25. 2020. pp. 370-377.
11. Moiseyuk N.E. (2001), Pedagogy: education. manual 3rd ed., supplement. Kyiv : OJSC "KDNK". 608 p.
12. Kostyuk H.S. (1989), Educational process and mental development of personality. Kyiv. 608 p.
13. Orlov V.F. (2003), Professional formation of teachers of art disciplines: theory and technology: a monograph in general. ed. I.A. Zyazyuna. Kyiv. 262 p.
14. Padalka H.M. (2008), Art pedagogy (theory and teaching methods of art disciplines). Kyiv: Education of Ukraine. 274 p.
15. Rudnytska O.P. (2005), General and artistic pedagogy: a study guide. Ternopil : Bohdan. 360 p.
16. Slastyonin V.A. (2000), Pedagogy: учеб. help for students ped. academic routine. V.A. Slastyonin, I.F. Isaev, A.I. Myshchenko. M. 423 p.
17. Navickienyo L. (2001), Emocinio Imitavito Metodas. Vilnius, 2001. 128 p.
18. Ruskowski J., Gornics E., Zurek M. (2004), Leksykon integracji europejskiej. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN. 636 s.
19. Senge P. (1990), The Fifth Discipline, New York, Doubleday. R. 95-146.
20. Willoyby D. (1996), The World of Musik. Third ed. Boston: MacGraw-Hill. 381 p.